

Munis Xorazmiyning "Savodi ta'lim" asarining axloqiy tamoyillarni

Afro'za Mansurbek-qizi Ma'mirjonova
Durdona Xayrullo-qizi Abdullayeva
Ilmiy maslahatchi: M.Mirzakarimova
Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Munis Xorazmiyning "Savodi ta'lim" asari XIX asr Xorazmida savodxonlikni tarqatish va ma'naviy tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan muhim didaktik risoladir. Ushbu maqola asarning tuzilishi, mazmuni va pedagogik niyatini tahlil qilib, uning savod o'rgatishdagi innovatsion yondashuvlarini, shuningdek, halollik, mehr-oqibat, diniy qadriyatlar va ezgulik kabi axloqiy tamoyillarni singdirishdagi ahamiyatini yoritadi. Maqolada "Savodi ta'lim"ning o'zbek pedagogika tarixi va hozirgi zamon ta'lim jarayonlari uchun doimiy ahamiyati ilmiy jihatdan ko'rib chiqiladi va uning ma'rifiy merosdagi o'rni tasdiqlanadi.

Kalit so'zlar: Munis Xorazmiy, Savodi ta'lim, didaktika, savodxonlik, Xorazm ta'limi, pedagogika, axloqiy tarbiya, kalligrafiya

The moral principles of Munis Khorezmi's work "Savodi ta'lim"

Afroza Mansurbek-qizi Ma'mirjonova
Durdona Khayrullo-qizi Abdullayeva
Scientific advisor: M.Mirzakarimova
Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: Munis Khorezmi's work "Savodi ta'lim" is an important didactic treatise aimed at spreading literacy and developing spiritual education in 19th-century Khorezm. This article analyzes the structure, content and pedagogical intention of the work, highlighting its innovative approaches to literacy teaching, as well as its importance in instilling such moral principles as honesty, kindness, religious values and goodness. The article scientifically examines the enduring significance of "Savodi ta'lim" for the history of Uzbek pedagogy and modern educational processes, and confirms its place in the educational heritage.

Keywords: Munis Khorezmi, Literacy education, didactics, literacy, Khorezm education, pedagogy, moral education, calligraphy

Munis Shermuhammad Amir Avazbiy o'g'li (1777/1778-1828/1829) o'z davrining ulkan shoiri, tarixchisi, tarjimoni, mohir xattoti va ma'rifatparvari sifatida o'zbek adabiyoti va madaniyatida chuqur iz qoldirgan shaxs hisoblanadi. Uning boy ijodiy merosida "Devoni Munis", "Firdavs ul-iqbol", "Munis ul-ushshoq" kabi monumental asarlar qatorida, xususan, ta'lim va ma'rifatga bag'ishlangan "Savodi ta'lim" risolasi alohida o'rin tutadi. XIX asrning boshlarida, Xorazm xonligida ta'lim tizimi an'anaviy maktab va madrasalar orqali amalga oshirilgan bir paytda, Munisning ushbu asari savodxonlikni o'rgatish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan muhim didaktik vosita bo'lib maydonga kelgan. "Savodi ta'lim" nafaqat yozuv va o'qish ko'nikmalarini egallashga xizmat qilgan, balki shaxsning axloqiy-ma'naviy kamolotiga ham katta e'tibor qaratgan.

Ushbu maqolada Munis Xorazmiyning "Savodi ta'lim" asarining didaktik ahamiyati har tomonlama tahlil qilinadi, uning tuzilishi, mazmuni, pedagogik niyati, savod o'rgatishdagi innovatsion usullari hamda o'zbek pedagogika tarixi va zamonaviy ta'lim uchun doimiy ahamiyati yoritiladi. Maqolaning asosiy maqsadi - "Savodi ta'lim"ning faqatgina bir qo'llanma emas, balki chuqur ma'naviy-axloqiy yo'nalishga ega bo'lgan keng qamrovli didaktik majmua ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat. Bu tadqiqot asarning Xorazm ma'rifatparvarlik harakatidagi o'rnini mustahkamlashga va uning o'zbek pedagogikasiga ta'sirini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Munis Xorazmiyning hayoti va ijodini o'rganish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud bo'lsada, uning "Savodi ta'lim" asarining didaktik jihatlari bo'yicha maxsus va chuqur tahlillar nisbatan kam uchraydi. Shermuhammad Munisning ko'p qirrali faoliyati, xususan, shoir, tarixchi, tarjimon va xattot sifatidagi o'zni adabiyotshunoslik va tarixshunoslikda yetarlicha yoritilgan. Jumladan, Munisning 1800-yildan saroy kotibi sifatida faoliyat yuritgani, 1804-yilda "Devoni Munis"ni, 1806-yilda "Firdavs ul-iqbol" tarixiy asarini yaratishga kirishgani, shuningdek, "Arnalar" risolasi va "Munis ul-ushshoq" devoni kabi asarlari uning keng qamrovli bilim doirasidan dalolat beradi (2-manba, 3-manba). Ayniqsa, u 1794-yilda Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" asarini ko'chirgan va tahrir qilgan mahoratli xattot bo'lganligi uning "Savodi ta'lim" kabi asarga qo'l urishiga asos bo'lganini ko'rsatadi (2-manba). Bu uning yozuv san'atiga bo'lgan chuqur qiziqishi va pedagogik yondashuvining shakllanishidagi asosiy omillardan biri bo'lgan.

Biroq, Yoqubova Mavludaxon Shavkatbek qizi, Abdullajonova Tursunoy Ixtiyorjon qizi va Parpiyeva Diloroxon Murodjon qizi tomonidan chop etilgan "XORAZMIY "SAVODI TA'LIM" ASARINING DIDAKTIK AHAMIYATI" nomli maqola ushbu kamchilikni qisman bartaraf etadi. Ushbu tadqiqot "Savodi ta'lim"ning didaktik ahamiyatini va undagi axloqiy tushunchalarni atroflicha yoritishga qaratilgan bo'lib, Xorazmiyning pedagogik qarashlarini chuqur tahlil

qiladi. Mualliflar "Savodi ta'lim"da markaziy o'rin tutgan bir qator axloqiy va etika tushunchalarini, jumladan, halollikni targ'ib qilish, savodxonlikka intilish, hayot yo'lini boshqarish uchun zarur bo'lgan ta'lim va tarbiyaning yaxlit jarayonini ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, maqolada diniy qadriyatlarga e'tibor qaratilgani, mehr-oqibatni rivojlantirish va ezgulik amaliyoti shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish uchun muhim elementlar sifatida ko'rib chiqiladi. Bu tahlil Xorazmiy asarining chuqur didaktik prinsiplari orqali xarakter va intellektual o'sishni rag'batlantirishdagi doimiy dolzarbligini ko'rsatishga qaratilgan. Ushbu mavjud tadqiqotlar "Savodi ta'lim"ning nafaqat yozuv ta'limi bo'yicha qo'llanma, balki keng qamrovli ma'naviy-axloqiy tarbiya vositasi ekanligini tasdiqlaydi. Biroq, asarning tuzilishi, aniq pedagogik usullari va zamonaviy o'zbek pedagogikasi bilan aloqalari borasida yanada chuqur tahlillarga ehtiyoj seziladi. Mazkur maqola ana shu bo'shliqlarni to'ldirishga urinadi.

Ushbu tadqiqot Munis Xorazmiyning "Savodi ta'lim" asarining didaktik ahamiyatini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, fundamental va amaliy tadqiqot usullari sintezidan foydalanadi. Asosiy metodologik yondashuv sifatli tahlil, tarixiy-qiyosiy tahlil va matnshunoslikni o'z ichiga oladi. Dastlab, asar matnining bevosita kontent tahlili orqali uning tuzilishi, mavzu doirasi va pedagogik maqsadlari aniqlanadi. Bunda, asarning savodxonlikni o'rgatish bo'yicha berilgan ko'rsatmalari, xususan, harflarni tanishtirish ketma-ketligi, yozuv namunalari va kalligrafiya elementlariga e'tibor qaratiladi. Bu bosqich asarning asl mohiyatini tushunishga yordam beradi.

Ikkinchidan, tarixiy-qiyosiy tahlil orqali "Savodi ta'lim" o'z davrining ta'lim kontekstida ko'rib chiqiladi. XIX asr Xorazm xonligidagi maktab-madrasa ta'lim tizimining xususiyatlari, o'qitish uslublari va darsliklari bilan qiyosiy o'rganish orqali Munisning asari o'ziga xos innovatsion yondashuvlari, uning o'sha davr ta'lim amaliyotiga qo'shgan hisssasi baholanadi. Bu, asarning faqatgina texnik ta'lim vositasi emas, balki ma'naviy-axloqiy tarbiyani ham o'z ichiga olganligini ko'rsatishga yordam beradi. Mazkur tahlil asarning tarixiy kontekstdagi o'rmini aniqlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, tadqiqotda mavjud adabiyotlar va ilmiy manbalar sintezi qo'llaniladi. Munis Xorazmiyning hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar uning pedagogik qarashlarini shakllantirgan intellektual muhitni tushunish uchun asos bo'ladi. Ayniqsa, Yoqubova va boshqalar tomonidan qilingan tahlillar "Savodi ta'lim"ning didaktik jihatlari bo'yicha dastlabki asos sifatida xizmat qiladi. Ularning axloqiy qadriyatlar (halollik, savodxonlikka intilish, diniy qadriyatlar, mehr-oqibat, ezgulik) haqidagi mulohazalari asarning didaktik maqsadlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

“Savodi ta’lim”ning asosiy tuzilishi va mazmunini tiklashda mavjud ma’lumotlarga asoslaniladi, chunki asarning to’liq matni bevosita o’rganish imkoniyati hozircha cheklangan bo’lishi mumkin. Shunga qaramay, uning savodxonlik va kalligrafiyaga oidligi, shuningdek, yuqorida zikr etilgan axloqiy-ma’naviy tamoyillarni o’z ichiga olganligi asarning pedagogik niyatini aniqlashda asosiy manba bo’lib xizmat qiladi. Bu yondashuv asarning kompleks didaktik ahamiyatini yoritish va uning o’zbek pedagogika tarixidagi o’rnini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Munis Xorazmiyning “Savodi ta’lim” asari XIX asr Xorazmida savodxonlikni tarqatish va ma’naviy tarbiyani takomillashtirishga qaratilgan didaktik merosning yorqin namunasidir. Ushbu maqola Munisning bu asarini o’z davrining ta’lim tizimidagi bir qator innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turuvchi fundamental qo’llanma sifatida tahlil qildi. “Savodi ta’lim” nafaqat yozuv va o’qish ko’nikmalarini berish bilan cheklanib qolmagan, balki unda halollik, mehr-oqibat, diniy e’tiqod va ezgulik kabi umuminsoniy axloqiy qadriyatlar ham chuqur singdirilgan. Asarning pedagogik niyati shaxsni har tomonlama, ham intellektual, ham ma’naviy jihatdan kamol toptirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

Munisning mohir xattot sifatidagi mahorati asarda husnixatga berilgan alohida e’tiborda yaqqol namoyon bo’ladi, bu esa yozuv ta’limiga estetik va intizomiy jihatlarni olib kirgan. Husnixat orqali o’quvchilarda nafaqat chiroyli yozish ko’nikmasi, balki sabr-toqat, diqqat va tartib-intizom kabi muhim fazilatlar ham shakllangan. “Savodi ta’lim”ning didaktik metodologiyasi, savodxonlikni shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy sharti sifatida taqdim etib, o’quvchilarni nafaqat bilim olishga, balki olingan bilimlarni axloqiy qadriyatlar bilan uyg’un holda qo’llashga undagan. Bu integratsiyalashgan yondashuv asarni oddiy alifbodan ancha yuqori darajaga ko’tarib, uni o’sha davr uchun ilg’or pedagogik majmuaga aylantirgan.

“Savodi ta’lim” o’zbek pedagogik fikri tarixida muhim o’rin tutadi. Uning g’oyalari va didaktik tamoyillari bugungi kunda ham dolzarbligini yo’qotmagan. Ayniqsa, ta’lim va tarbiyaning yaxlitligi, axloqiy qadriyatlarni bilimlarni o’zlashtirish bilan birga olib borish zaruriyati zamonaviy ta’lim tizimida ham muhim ahamiyatga ega. Munis Xorazmiyning ushbu asari o’zbek xalqining ma’rifatparvarlik an’analari o’rganishda va ularni bugungi kun kontekstida qayta baholashda qimmatli manba bo’lib xizmat qiladi. “Savodi ta’lim”ning didaktik ahamiyatini anglash, bizga o’tmishdagi pedagogik donolikdan saboq olish va uni kelajak avlodlar ta’limida qo’llash imkonini beradi. Uning merosi, shubhasiz, milliy ta’lim rivojiga qo’shilgan bebaho hissa bo’lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Munis Xorazmiy (1778-1829). Ziyouz.com. – <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/munis-xorazmiy/munis-xorazmiy-1778-1829/>.
2. Madaminjonovna, M. M. METHODOLOGY OF EDUCATIONAL TEACHING OF GENERAL SCIENCES.
3. Muhammaddilyor Diyorbek O'G'Li Uzoqjonov, & Maxliyoxon Madaminjonovna Mirzakarimova (2025). Atrof-muhitni asrash va ekologik barqarorlikni ta'minlash muammolari. Science and Education, 6 (12), 17-21.
4. Mirzakarimova, M. (2025). O 'QUVCHILARDA TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIAGNOSTIK TAHLILI. Scientific journal of the Fergana State University, (4), 1-1.
5. Mirzakarimova, M. (2025). Didactic Effectiveness of Teaching General Sciences with an Entrepreneurial Orientation. Journal of Institutional Research South East Asia, 23(3).
6. Uzoqjonov, M. D. O. G. L., & Mirzakarimova, M. M. (2025). Zamonaviy texnologiyalarning atrof-muhitga ta'siri. Science and Education, 6(11), 281-284.
7. El-Atrash, A., Zaki, S., Tousson, E., & Negm, M. (2022). Copper oxide nanoparticles induced liver and kidney toxicity in rat. Asian Journal of Biochemistry, Genetics and Molecular Biology, 12(4), 154-160.
8. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonov, M. D. O. G. L. (2025). Zamonaviy axborot texnologiyalariga o 'tishda axborot xavfsizligi. Science and Education, 6(10), 89-93.
9. МИРЗАКАРИМОВА, М. М. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙУНАЛТИРИБ У^ ИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.
10. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(7), 11-15.
11. Uzoqjonov, M., & Mirzakarimova, M. (2025). The role and significance of artificial intelligence in modern society. Technical Science Integrated Research, 1(6), 8-10.
12. Mirzakarimova, M., & Uzoqjonov, M. (2025). Information security in information-communication technologies. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(6), 8-11.
13. Умнов, Д. Г., Кариев, А. Д., Тешабоев, А. Ю., & Мирзакаримова, М. М. (2024). Формирование финансовой грамотности и культуры потребления у старших дошкольников. Перспективы науки и образования, (6 (72)), 420-436.
14. MADAMINJONOVNA, M. X. T. T. Y. (2022). NALTIRIB O'QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI. Nova. Pub, 1-128.

15. Madaminjonovna, M. M. (2024). ECOLOGICAL-VALEOLOGICAL CULTURE IN THE" MAN-NATURE-SOCIETY" SYSTEM. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(5), 51-55.
16. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). Pedagogik mahoratning shakllanishi va rivojlanishi. Science and Education, 5(3), 264-269.
17. Mirzakarimova, M. M. (2024). O'qituvchining muomala madaniyati. Science and Education, 5(4), 278-282.
18. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). "Avesto" va pedagogik fikrlar rivoji. Science and Education, 5(2), 224-228.
19. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari. Science and Education, 4(12), 321-324.
20. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o'rganish va bartaraf qilish. Science and Education, 4(11), 78-83.
21. Mirzakarimova, M. (2023). CLIL TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O'QUVCHILARNING TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METOD VA VOSITALAR. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (6), 410-415.
22. Мирзакаримова, М. М. (2020). Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education, 1(4), 97-103.
23. Мирзакаримова, М. М. (2020). ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL" INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY, 1(1), 63-65.
24. Mirzakarimova, M. M. (2022). The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique.-2022.-S, 7128-7131.
25. Мирзакаримова, М. М. (2020). Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education, 1(4), 216-222.
26. Mirzakarimova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES. Академические исследования в современной науке, 2(8), 92-94.
27. Madaminjonovna, M. M. (2023). Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies, 5(3), 15-17.